

Metod Turnšek

Dramatika

*Velika karantansko-panonska
trilogija*

Metod Turnšek
DRAMATIKA
VELIKA KARANTANSKO-PANONSKA TRILOGIJA

Zbirka METOD TURNŠEK: EPIKA, POVESTI IN ROMANI, ki je izšla pri Založbi Družina, obsega 7 knjig:

1. Božja planina (izšlo 2009)
2. In hrumela je Drava (izšlo 2011)
3. Stoji na rebri grad (izšlo 2012)
4. Med koroškimi brati (izšlo 2013)
5. Črni Hanej (izšlo 2014)
6. Na Višarjah zvoni (izšlo 2015)
7. Božja pot za sina in druge kratke zgodbe (2016)

Sliki na naslovnici:

Leta 2014 je bil na Slivni nad Vačami (GEOS) v sklopu spomeniškega kompleksa o slovenski državnosti postavljen posnetek knežjega kamna.

V šoli v vasi Zagozdac, pošta Stari trg ob Kolpi, ter v Slovenskem šolskem muzeju je poškodovana ohranjena učna slika »Ustoličenje na Gosposvetskem polju« (Slika iz nacionalne zgodovine št. 2), naslikal jo je Jakob Hvala, profesor v Novem mestu. Izdana okrog leta 1930. Napis je tudi v hrvaščini in srbsčini. Zadaj desno je obris cerkve na griču.

Metod Turnšek

Dramatika

*Velika karantansko-panonska
trilogija*

Pregledna izdaja

Pripravil Milan Dolgan

Ljubljana 2018

DRAMATIKA
Velika karantansko-panonska trilogija
Metod Turnšek

Uredil: dr. Milan Dolgan
Pregledna izdaja
Jezikovni pregled: Milan Dolgan
Oblikovanje: Družina d. o. o.
Grafična priprava: Družina d. o. o.
Naslovnica: Benjamin Štefe, Družina d. o. o.
Izdal v samozaložbi Milan Dolgan
Tisk: tiskano v Sloveniji
Naklada: 300 izvodov
Ljubljana 2018

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-2
821.163.6.09Turnšek M.

TURNŠEK, Metod

Dramatika : velika karantansko-panonska trilogija / Metod Turnšek. - Pregledna izd. / pripravil Milan Dolgan. - Ljubljana : samozal. M. Dolgan, 2018

ISBN 978-961-288-275-4

293781248

PREDGOVOR

V preteklih desetih letih sem si prizadeval urediti in izdati Turnškovo literarno zapuščino, pri čemer sem upošteval knjižno natisnjena in izdana dela, leposlovje in publicistiko, ki sta izhajala v časopisih in revijah, pa tudi pisateljevo rokopisno/ tipkopisno zapuščino, ki je ohranjena v stiskem samostanu.

Glavni dosežek je pri založbi Družina izhajajoča zbirka Turnškove leposlovne proze pod naslovom *Epika (Povesti in romani)*. Uredil sem 7 knjig te zbirke. Izven nje sem že prej uredil Turnškovo avtobiografsko leposlovje o otroštvu in mladostništvu, kar je izšlo pod naslovom *Domače stezice. Od Drave do Jadrana* pri Celjski Mohorjevi družbi. Izbor iz obširne Turnškove publicistike pa je izšel v Trstu pod naslovom *Dr. Metod Turnšek, urednik in časnikar*.

Izven mojega urejanja Turnškovih leposlovnih spisov je ostala njegova dramatika. A izdajo Turnškove dramatike sta že pred mano ambiciozno zasnovala France Baraga in Taras Kermauner. To je bila zbirka *Zbrana dramska dela*, ki naj bi obsegala 6 knjig in naj bi jo izdala Cistercijanska opatija v Stični. Od teh 6 načrtovanih knjig sta izšli leta 1999 dve knjižici, in sicer *Božja planina* (dramatizacija Jožeta Peterlina) ter *Potujoči križ belih menihov. Zgodovinska igra za otroško prirediteljev ob 800-letnici stiškega samostana*. Potem je zbirka obtičala, ni se nadaljevala, ker se je Stična ustrašila prevelikega založniškega podjetja, tudi urednika sta se umaknila.

Značilno je, da sta navedeni izdani igri v sklopu celotne Turnškove dramatike stranskega značaja: prva je dramatizacija romana in se dogaja v 14. stoletju, druga je priložnostna zgodovinska igra s snovjo iz 12. stoletja. Vsa glavna, velika Turnškova dramatika, ki zajema snov 7., 8. in 9. stoletja, torej iz najstarejše slovenske zgodovine, in jo lahko označim kot »karantansko-panonska trilogija«, je ostala neizdana. Seveda pa jo je Turnšek objavil večinoma knjižno že sam v primorskem in koroškem zamejstvu.

Povezanost med Koroško in Štajersko (Panonijo), ki jo izrazito vzpostavlja Turnškova dramatika, se je uresničevala tudi v novejšem času, saj so številni štajerski duhovniki delovali na Koroškem – naj naštejemo samo Antona Martina Slomška, Ksaverja Meška, Vinka Poljanca, Antona Benetka in seveda samega Metoda Turnška.

Tudi jaz si ne upam in več ne zmorem urediti celotne Turnškove dramatike. Uredil sem samo pričujoči izbor, nekakšno čitanko ali pregledno izdajo, in dodajam svojo razpravo. Iz drame *Država med gorami* vključujem le dve dejanji izmed petih, to sta četrto in peto. Vključujem tudi Turnškovo lastno osamosvojitvev 4. dejanja, ki jo je pod naslovom *Krst karantanskih knezov* izdal knjižno. Vključujem tudi Turnškovo lastno osamosvojitvev 5. dejanja, ki pa ni izšla knjižno, ampak je ostala v zapuščini; naslov je *Živi naj karantanski knez!* Ta kratka igra je zdaj natisnjena prvič. Iz velike Turnškove drame *Kralj Samo in naš prvi vek* vključujem v pričujočo »čitanko« večino 3. dejanja. Iz še večje drame oziroma scenarija *Zvezdi našega neba* vključujem izmed vseh 21 »nastopov« samo dva: »Peti nastop« in »Trinajsti nastop«.

V pričujočem izboru so besedila razporejena po zgodovinski kronologiji, to je najprej 7. stoletje (kralj Samo v Karantaniji), sledi 8. stoletje (karantanski knezi Borut, Gorazd

in Hotimir) in sledi 9. stoletje (sveta brata Konstantin in Metod pri knezu Koclju v Panoniji, ki ima zveze tudi s Karantanijo). V svoji razpravi pa se v glavnem držim kronologije, kot so Turnškove drame nastajale in izhajale: najprej (1948) je izšla karantanska drama, nato (1959) drama o kralju Samu in končno (1966) scenarij o Cirilu in Metodu in njunih učencih v Panoniji in drugod. Literarnozgodovinsko obravnavam še drugo dramatiko iz naše najstarejše zgodovine.

Tukaj objavljena izbrana besedila sem jezikovno in verzno precej priredil in posodobil. Odpravil sem na primer sestavljenost enega verza iz dveh krajših replik različnih oseb. Na podoben način bi lahko jezikovno-verzno posodobil celotne tri velike drame, če bi bilo potrebno oziroma če bi jaz zmožel. Poznavalec lahko presodi, kakšna je korist (uporabnost) prikazane priredbe.

Moja prvotna zamisel je bila pripomoči k sodobnim gledališkim uprizoritvam, zlasti osrednje karantanske drame *Država med gorami*. Takšna uprizoritev je pogoj, da bi zaživela polnokrvno življenje celotna Turnškova dramatika. Torej ta izdaja skuša ustreči literarnim in hkrati uprizoritvenim dramaturškim potrebam. Imam izkušnje iz preteklosti, saj sem se na podoben način ukvarjal zlasti z dramatiko Jožeta Moškriča. To bi bila sploh zanimiva primerjava: Turnškova dramatika, Moškričeva dramatika. Poleg tega sem se ukvarjal s pastoralno dramatiko Marina Držiča. Upam, da bo seme, ki ga sejem zdaj s Turnškom, prej ali slej pognalo ne samo kal, ampak tudi klasje.

Milan Dolgan

Turnškov karantansko-panonski podvig in drugi takšni poskusi

I

Prva drama o slovenski starejši zgodovini

Velike zaključene raziskave o slovenski dramatiki so doslej opravili Anton Trstenjak, Frank Wollman, France Koblar in Taras Kermauner. Zadnji, Kermauner, je esejističen. Za vse raziskovalce je značilno, da se izogibajo zornega kota, ki bi pomenil vpogled v razvoj slovenske zgodovinske dramatike v smislu dramatiziranja starejše slovenske zgodovine. Pod pojmom starejša slovenska zgodovina razumem 7., 8. in 9. stoletje.

V 7. stoletju je glavna slovensko-slovanska zgodovinska osebnost Samo ali kralj Samo; Samov sodobnik je bil karantanski knez Valuk. Iz 8. stoletja zgodovina precej ve o karan-

1137 D

SAMO,
prvi slovenski kralj.

Glediščna igra v treh činih.

Prisojeno jej je prvo darilo

Haložana B. R.

Spisal

FRANCE REMEC,

modroslovec v Kranju.

Založil Raičev Božidar.

V Mariboru 1867.

Natisnil Ed. Janič.

Naslovnica znamenitega dramskega dela izpod peresa Franceta Remca (1846 - 1917).

Morda je bil ustoličen za koroškega vojvodo že kralj Samo, tako kot leta 2011 prikazuje likovni pedagog Brane Mejač, ki je dovolil tukajšnji ponatis.

tanskih knezih Borutu, Gorazdu in Hotimiru ter Hotimirovem sinu Valjhunu; to je doba pokristjanjevanja dotlej poganskih Slovencev. V 9. stoletju sta glavni slovanski osebnosti sveta Ciril in Metod, ki delujeta pri zahodnih Slovanih, pa tudi med Slovenci, zlasti pri panonskem knezu Koclju.

Niti Trstenjak niti Wollman niti Koblar, kot rečeno, ne sledujejo razvoja slovenske dramatike o najstarejši zgodovini. To je pomembno med drugim zato, ker je sredi 20. stoletja Metod Turnšek v celoti obvladal vsa tri stoletja najstarejše slovenske zgodovine in uresničil dramska dela o njih. Že zgodaj, vsaj leta 1867, je na opisani način pojmoval starejšo slovensko zgodovino znani javni delavec duhovnik Božidar Raič. Ta je že nakazal pot, po kateri naj gredo slovenski dramski ustvarjalci. Tega leta je namreč v časopisu Novice objavil nagradni razpis za »dve kratki glediščini igri, kateri bode se igrali o Krempeljnovi béseidi pri Mali Nedelji in v Ptujju ... Tvarina se posnêmi iz slovenske zgodovine: Samo; doba Cirila in Metoda; prisega koroškega vojvode na kamenem prestolu pod Karnutgradom /to je seveda Krnski grad/ itd., ali pa iz narodnega življenja.«

V Novicah je razpisal še posebno nagrado »za igro zgodovinskega zadržaja, in sicer Svetopolkova oporoka ... Krasnoslovni pisatelj ima lepo priložnost ugodno se sprehajati v slavni dobi Cirilovi in Metodovi ... Po vsem delu mora veti iskreni narodni duh ...«

Božidar Raič je pomembno dopolnil Prešernov pogled na slovensko zgodovino, podan v *Sonetnem vencu*. Čez dve leti (1869, Slovenski narod) je ponovno pisal o tem: »Treba bi bilo pokazati obraz velikih in slavnih sprednikov; toda naša preteklost kaže le mračne in otožne kipove, iznemši Samovo dobo, slavni čas Cirila in Metoda, slovensko priseznanje koroških vojvod do konca 12. stoletja ... Naj se osrčimo, navdu-

šimo, okrepimo, za vzajemno in složno delavnost in stalnost. Iz istega namena se prikazuje na gledaliških odrih zgodovinske igre, budeče in segrevajoče na posnem.«

Sodobni slovenski politični program je Raič neverjetno jasno opredelil takole: »Mi Slovenci moramo na vse kriplje delati, da se brže bolje zedinimo v eno zemljepisno in politiško skupino ter ljudstvo primerno izobrazimo, brez dostojne ljudske omike bi vsi skisnoli. To dovršivši smemo se pripravljati na koristno združenje z južnimi bratovi.«

Fran Ilešič je leta 1938 v dveh delih objavil v Časopisu za zgodovino in narodopisje razpravo, ki v precejšnji meri obravnava našo snov: *Narodna 'bèseda' pri Mali Nedelji leta 1867; Prigodna gledališka igra 'Samo' in nje avtor France Remec.*

Kot vidimo, Raičev razpis povsem ustreza turnškovskemu in mojemu pojmovanju starejše slovenske zgodovine, razen da ne našteva koroških vojvod v 8. stoletju in da ne opozarja na pokristjanjevanje. Raič je morda upal, da bo celotni velikopotezni načrt, obsegajoč tri stoletja, lahko uresničil en sam ustvarjalec, in to bi mogel biti France Remec.

Na Raičev razpis se je odzval mladi študent France Remec. Ni izbral tragične snovi, kako so karantanski knezi izgubili državno samostojnost niti ne usodnega konca poslanstva svetega Cirila in Metoda med Slovani in Slovenci, ampak je izbral ju-naško snov o vladarju Samu, ki je imel tako velike uspehe v bojih zoper slovansko-slovenske sovražnike in pri ustanavljanju slovanske države, da je lahko spodbudno vplival na sodobne nacionalne boje, v katerih so se znašli Slovenci v obdobju pred prvo svetovno vojno. Remčev deset let starejši rojak Simon Jenko je napisal pesem *Samo*, ki vsebuje podobno miselnost.

V celovski reviji Slovenski glasnik beremo poročilo: »Slavnoznanec Haložan B. R. je bil razpisal dve darili, 50 in 30 gol-

dinarjev, za najboljši gledališčni igri. V ta namen so došle tri igre: a) 'Samo, prvi slovenski kralj', b) 'Samo«' in c) 'Trapasti Juri«'. Darilo 50 gld. se je prisodilo prvej krasno izdelane zgodovinske igri, ki jo je spisal naš nadepolni pisatelj Fr. Remec na Dunaji. Naj se tudi to delo kmalo na svitlo spravi!« Ni znano, katera je bila druga igra o Samu, pod točko b).

Raič je ne samo nagradil Remca, ampak je njegovo delo tudi izdal knjižno. Celotna naslovnica se glasi: *Samo, prvi slovenski kralj. Glediščna igra v treh činih. Prisojeno jej je prvo darilo Haložana B. R. Spisal France Remec, modroslovec v Kranju. Založil Raičev Božidar. V Mariboru 1867. Natisnol Ed. Janžič.*

Knjižica je izšla, še preden naj bi bila uprizoritev, napovedana za 15. september. Novice so poročale 11. septembra: »Krasna glediščina igra 'Samo' zapustivši ravnokar tiskarnico dobiva se v Mariboru pri knjigarji Miroslavu Leyrerji po 30 kr.; v Haložah pri založniku R. B. pa po 25 kr. Kolikor so mi znane slovenske glediščine prikazni, nimamo dosle v izvoru vrstnika temu delu. Slava mlademu pisatelju! Bože mu daj voljo in priliko za bodoče delovanje v krasoslovji.«

Ni pa Raič imel uspeha z uprizoritvijo. Remčeva igra je bila namenjena za uprizoritev na narodnem zborovanju v počastitev preroditelja Antona Krempla. Raič v časniku Slovenski gospodar, ki je izhajal v Mariboru: »Med drugimi spisana je bila prekrasna in ravno tej svetkovini primerjena igra »Samo, prvi slovenski kralj«, čije čin se godi v rečni okolici /mišljeni sta Štajerska in Panonija/; bila je nadarjena /= nagrajena/, natiskana, naučena, mnogo novcev se je porabilo za skladno narodno obleko ...« Visoka avstrijska oblast, namestništvo v Gradcu, ni izdala dovoljenja za uprizoritev, cenzura je označila številna mesta v besedilu, ki so ji bila zaradi narodne ostrine nesprejemljiva. Pritožba na du-

najsko ministrstvo ni zalegla, prišla je celo izrecna prepoved izvedbe.

Slovenski gospodar je nadalje poročal: »Očitna in presrčna zahvalnost bodi pred vsem izrečena mlademu gledališčnemu reditelju g. Kranjcu Aleksandru, kateri je bil močenik v pripravljanji in prirejanji. Prepisal in razredil je za 15 oseb igro »Samo«, zbiral in beračil igralce, učil se naj težejšo vlogo, oskrboval narodno obleko, dekoracijo, oder itd. Potem ko smo dobili odpisek od veleslavnega c. kr. namestništva, ne dovolivši tega igranja, uredil je v nekih dneh predigro *Cylinder in klobučec* in igro *Župan* od Miroslava Vilharja, in vendar, vse je dično dovršeno ...« Sodelovala je tudi Kranjčeva sestra Ernestina.

Naša gledališka zgodovina temu spopadu z oblastjo zaradi izvedbe dramskega literarnega dela doslej ni posvetila potrebne pozornosti.

»Ubogi Slovenec! Tebi ni privoščeno gledati zgodovinske igre, ktera je zložena po spisih na svetlo danih v absolutistični dobi, kakor so Valvasorjeve, Krempljnovcove itd., ne sme se tvoje oko radovati nad junaškimi in slavnimi deli tvojih davnih pradedov, ter jih narodne obleke videti ... Slovenec, pláti s krvavimi žulji prislužene petice, daj svoje junaške sinove na krvavo bojišče, ondi si na prvem mestu, ináče pa nismo vredni, da preseči dobimo suho korico dušnega kruha!«

Ravno leta 1867 so bile v Avstro-Ogrski uvedene znatne demokratične svoboščine, ki so nadomestile prejšnji absolutizem. A uveden je bil dualizem, državna ureditev, krivična za Čehce, Slovake, Slovence, Hrvate, in sledila je huda nacionalna zaostroitev.

Novice so poročale, da je bila igra *Samo*, *prvi slovenski kralj* uprizorjena o Veliki noči leta 1871 v Rojanu pri Trstu. Policija je sicer uvedla preiskavo zaradi ovadbe o sumljivem

naslovu igre, vendar je potem uprizoritev dopustila. Uspeh je bil izvrsten in verjetno je sledila ponovitev. Moram reči, da bi bilo Remčevo igro, jezikovno obdelano, še dandanes možno uspešno uprizoriti.

Naši gledališki zgodovinarji seveda poznajo in obravnavajo Remčevo dramo. Kar dobro jo obnavlja Alenka Goljevšček v knjigi *Od A(brama) do Ž(upančiča): vsebina 765 dram slovenskih avtorjev*. Trstenjak jo samo omenja, a Wollman in Koblar ji odmerjata premalo pozornosti glede na njen pionirski pomen v razvoju slovenske zgodovinske dramatike. Oba sta tudi preveč kritična.

Wollman (strani 80 in 309, navajam prevod Andrijana Laha) govori o »revščini in naivnosti«, o »nedramatični in zgodovinsko slabi igri«, »Ni sledov dialoga niti dramske akcije niti prikaza okolja. So le mitske izmišljotine, prilepljene na nekaj zgodovinskih podatkov, ki pa jih avtor ni oživil z duhom življenja. Zgodovinske podatke je precej pomešal ...« Wollman pojasnjuje, da je »Remec bolj uporabil pesniško svobodo, kot pa je črpal iz napak tedanjega zgodovinskega raziskovanja o Samu«.

Da se Wollman ni poglobil v vsebino, priča napaka, da v svojem poročilu izenačuje Pesoglavce s Franki, medtem ko so v resnici Pesoglavci isto kot Obri. Remec uporabi ime Obri samo enkrat; imena Avari, ki ga uporablja Krempl, nima. Remec uporablja obilno obe imeni – Franki in Nemci. Wollman ne razume, da je Remec bitko pri Vogastogradu opredelil kot hkratno bitko in zmago proti dvema nasprotnikoma, ne pa samo proti Frankom. Kar se tiče tega, da Remec kot sovražnike Slovencev/ Slovanov imenuje tudi »Italijane«, je treba povedati, da to ni za lase privlečeno iz sodobnosti, ampak je zgodovinsko znano, da smo se v Samovem času vojskovali tudi proti Langobardom, ki so pač napadali iz Italije, Furla-

nije. Wollman tudi pretirano spravlja Remčevo igro v odvisnost od Herderjevega nazora o Slovanih in »kollarjevskega panslavizma« ter neosnovano meni, da se Remčeva igra odziva na leta 1867 uvedeni avstro-ogrski dualizem.

Sploh je Wollmanova ocena večinoma neutemeljena, neresnična, tako rekoč izmišljena. Natančna analiza na primer pokaže, da so Remčevi dialogi izvrstni in dramska akcija je izrazita. Remec je odlično izpolnil nalogo, napisati igro za predstavo na kulturnopolitičnem zborovanju. Drži se podatkov in idej, ki jih nudi zgodovina, nekatere tehnične zadeve pa gradi po svoji umetniški domišljiji. Idejnost o dosedanjem hlapčevanju in nesvobodnosti v odnosu do Frankov pa je res bolj sodobna kot zgodovinska, saj takrat takšnega hlapčevanja, kot se je razvijalo kasneje, še ni moglo biti. Odnos do Obrov ali Avarov ali Pesoglavcev pa zgodovina res označuje kot hlapčevski, suženjski.

France Koblar je precej manj kritičen, čeprav v začetku pač pod vplivom Wollmana negativno ocenjuje Remčeve dramske prijeme. Remčevo prizadevanje, da bi ustregel sodobnim slovenskim političnim potrebam, Koblar sprejema z razumevanjem. Ne govori o naivnosti, ampak o »iskrenosti« mladih slovenskih začetnikov v dramski ustvarjalnosti (Koblar, *Slovenska dramatika. Prva knjiga*. Slovenska matica 1972, stran 50).

Veliko pozornost Koblar posveča ustanavljanju Dramatičnega društva v Ljubljani, ki se je začelo ravno leta 1867. Leta 1870 je bil pri tem društvu razpisan natečaj za »slovensko zgodovinsko tragedijo in dramo«, od oblasti finančno znatno podprt. Medtem ko sta bila Raičev razpis in izid primerne in naravne, pa osrednje ljubljansko dogajanje ni bilo tako jasno, in končno je bilo manj uspešno. Za naše razmotrivanje je zanimivo, da je bila med prispelimi dramami tudi petde-

janska tragedija Ivana Vesela *Droh*, ki je obravnavala karantansko zgodovino 8. stoletja. *Droh*, ki ga na osnovi Valvasorja omenja Prešeren, naj bi bil vojaški poveljnik na Črtomirovi strani. Uprizoritve ni bilo, besedilo se ni ohranilo.

Anton Trstenjak Remčevo zgodovinsko dramo samo omenja. Glede na to, da je izdal svojo monografijo še v času Avstro-Ogrske (1892), je značilno, da posveti tragediji *Tugomer* (1876), ki zaradi podobnih razlogov kot Remčeva igra ni mogla biti uprizorjena, samo dve vrstici. Veliko večjo pozornost kot Remcu pa posvečata zgodovinski tragediji *Tugomer* iz pod peresa Josipa Jurčiča in Frana Levstika Wollman in Kolbar. Jasno pa je, da *Tugomer* ne vsebuje starejše slovenske zgodovine, ampak zajema snov iz neke slovanske (Polabski Slovani) zgodovine in poleg tega je prevzeta iz nemškega zgodovinskega vira. Kot leto dogajanja je navedeno leto 940.

Upanje, da se bo Avstrija preoblikovala kot država z večinskim slovanskim prebivalstvom (tako imenovani avstro-slavizem) ali da bo namesto dualizma uveden trializem, se je vedno znova izjalovilo. V ustavni dobi so nastale nove skušnjave sodelovanja slovenskih politikov z nemškimi. Polabska slovanska snov tragedije *Tugomer* je bila aktualna za Slovence, saj so v preteklosti in sodobnosti mnogi sodelovali z Nemci in niso gledali v prihodnost, ko se je uresničevalo, kar napoveduje nemški Radulf: »Kder trčita se Nemeč in Sloven, iztrebiti je s korenem slovenstvo.« Boj z nemštvom sta v prvi svetovni vojni vodila Niko Zupanič in Bogumil Vošnjak kot člana Jugoslovanskega odbora. Tudi takrat je bojeviti odločnosti stala nasproti skušnjava pogajanj.

Skoraj bolj kot po zgodovinskem ozadju je *Tugomer* znamenit po značajski dramski ustvarjalnosti in po vzpostavljanju tragedije v pravem pomenu besede. Politična vsebina tragedije *Tugomer* – o nesložnosti in upogljivosti Slovanov

– je seveda podobna, kot je deklarirana, ne pa prikazana, v Remčevi drami. Božidar Raič je poudarjal prav to idejnost; ko na primer občuduje narodno zavednost Italijanov in Madžarov, pravi: »Kamo sreče, da je dopuščeno o Slavenih, a o Slovencih posebno, posvedočiti toliko stalnost in narodno značajnost.« Božidar Raič (1869) je opozarjal na vidik medsebojne slovanske pomoči in združevanja: »Brez drugih Slovanov bi dnes Slovenci imeli spreobraženo podobo in osodo polabskih Slovanov, to je potujeni bi bili ssevema spremi novši kot narod ... Lužičani so slab preostanek od nemštva požrtih polabskih Slovanov.« Vidik medсловanskega združevanja je značilen za kralja Sama, v liku Tugomera pa ni prisoten.

Tako pri Remcu kot pri Levstiku so Slovani še pogani in nastajajo tudi verski pritiski. Tugomer ni odpadnik ali izdajalec, ampak je le politično preveč zaupljiv in pripravljen pogajati se. Čeprav se spreobrne, je nemogoče, da bi ostal živ; svoje napake plača z življenjem. Iz zgodovine je znano, da so bili polabski Slovani zatrti. Panonski Slovenci so obstali. Remčev Samo je nasprotje Tugomeru zaradi svoje modrosti, previdnosti, a hkrati stalne neupogljivosti in odločnosti v narodnem boju z Nemci. Ni lahkoveren in ne naseda na lepa vabila. Tugomer je tragični junak, Samo je zgodovinski junak brez tragične primesi.

Kot je znano, so *Tugomera* uprizorili šele v Jugoslaviji. Uprizarjali so ga tudi po drugi svetovni vojni in tudi letos (2015) ga je uprizorila ljubljanska Drama. Ali je možno Tugomerovo problematiko povezati z nemško-slovensko kolaboracijo med drugo svetovno vojno? Ali je bilo mogoče, da bi domobranska vojska, ki se je proslavila v protikomunističnem boju in se osramotila v sodelovanju z Italijani in Nemci, ostala živa?

Fran Ilešič, ki je vložil izreden trud v razkrivanje ozadja Remčeve drame, jo vsaj med vrsticami literarnozgodovinsko visoko ceni, čeprav odkrito tega ne izjavi in si ne upa oporekati Wollmanu. Ilešičevo stališče je razvidno že iz tega, kako razlaga osebna imena v Remčevi drami. Ta so: Samo, Boguvlast, Alkún (to ime je podobno kot knez Valjhun), Vsevid, Čedoljub, Dobrana, Višnja, Berislav. Ilešič pravi: »Smemo reči, da je Remec v svojo dramo prenesel jugoslovenska imena, ki so kot taka sploh znana ali pa so se v njegovih časih nahajala vsaj v koledarjih. Remčeva igra je pač prvi slovenski literarni proizvod s takimi imeni ter je v tem oziru nekak prednik »Tugomeru«.« To je veliko priznanje pionirskega pomena Remčeve drame. Če je Ilešič predvsem raziskovalno navdušen, pa je bil Božidar Raič leta 1867 resnično navdušen, kar je večkrat izrazil.

In kdo je bil pravzaprav mladi France Remec? Po rodu Kranjec, Gorenjec, rodil se je v obrtniški družini v Kranju leta 1846. Gimnazijo je obiskoval najprej v Ljubljani, nato v Varaždinu, nato v Novem mestu, nato spet v Varaždinu, zadnji dve leti pa v Trstu, kjer je leta 1866 maturiral. Ilešič je raziskal možne vzroke Remčeve premičnosti, a meni se zdi gotovo tudi to, da si je pridobil obzorje, kaj pomeni biti Slovenec in kako bi bilo mogoče kljub veliki jezikovno-kulturni raznolikosti izoblikovati Zedinjeno Slovenijo. Kar se tiče Remčeve tako šolske neuspešnosti kot uspešnosti, ju je pač treba pripisati verjetni socialni ogroženosti ter boemskemu, nestaljenemu značaju. To se je nadaljevalo tudi po srednji šoli, saj je na dunajski univerzi poslušal predavanja tako iz matematike in fizike kot tudi iz slavistike, a je kot študent vzdržal samo en semester, potem pa živel v domačem Kranju, kakor je tudi navedeno na naslovnici njegove igre. Kasneje je bil bogoslovec v Gorici, kjer je prestopil v protestantizem, na-

kar se je spet pokatoličani. Opustil je šolanje, delal priložnostno, med drugim kot občinski tajnik. Nazadnje je živel v domačem Kranju v ubožnici. Po mnenju sorodnikov ta molčeči mož majhne postave, nemiren in najbrž vdan alkoholu, ni bil zmožen za zakonsko življenje. Umrl je leta 1917 v ljubljanski bolnišnici. O njegovi literarni aktivnosti priča prav leta 1867 v Slovenskem glasniku pri Janežiču objavljena zanimiva romantična novela *Čuden mož*. Wollman navaja podatek, da je bil Remec avtor še ene igre, komedije *Trapasti Juri*, ki je izgubljena. Torej je tudi s to igro sodeloval na Raičevem natečaju. Glede na literarni položaj na Slovenskem, se z Remcem dodatno izrisuje razdeljenost na osrednji oziroma dolenski krog na eni strani in na gorenjski krog, ki ga je predstavljal Simon Jenko, na drugi strani.

Drama *Samo, prvi slovenski kralj* je napisana v prozi v preprostem, sodobnem, stvarnem, živahnem, a seveda tu in tam nerodnem, neuravnanem jeziku. Ta gotovo ni bil vseč v staro slovanščino zagledanemu Levstiku, danes pa ga znamo ceniti. Ponekod opazimo aforistično priostrenost, na primer: »Da si ravno v velikej nevarnosti, ne obupajmo, ker obup je prva pot v pogubo.«

Naslovni »prvi slovenski kralj« je izzivalen. Celó v današnjih časih, ko je Slovenija republika. Če priznamo, da je Samo prvi slovenski kralj, se postavlja vprašanje, ali smo imeli še kakšnega kralja. Seveda, to so bili Karadjordjevići v prvi Jugoslaviji. Remec v besedilu igre uporablja izraz »Slovinci« v današnjem pomenu, naslovni izraz »slovenski« pa mu najbrž hkrati pomeni slovanski, medtem ko njegovemu viru Antonu Kremplu, ki tudi dosledno uporablja izraz »Slovinci«, to pomeni Slovani. V Kremplovi knjigi *Dogodivščine štajerske zemlje* je Samova slika, pod katero piše »SAMO Slovenski kralj«.